

Egy különös József

A kalapos királyra és a fordított Canossa-járáásra emlékezve

Édesanyja, Mária Terézia (1717–1780) mérsékelt reformer volt. Fia, II. József (1741–1790) azonban ennél többet akart, őt nyugodtan tekinthetjük a felvilágosult abszolutista rendszer mintauralkodójának. Politikai pályáját rendkívül korán kezdte, aztán igen hosszán készült annak valóságos gyakorlására. 1764-ben Frankfurtban római királlyá koronázták, 1765-ben pedig – apja, Lotharingiai Ferenc császár halála után – ő lett a német nemzet szent római birodalmának császára, valamint Mária Terézia társuralkodója. Ezután még tizenöt évet kellett várnia, hogy 1780-ban, szeretett anyja halála után – akivel ugyan rengeteg politikai vitája volt – átvegye a német örökös tartományokat és egyéb örökös királyságait, köztük Magyarországot is.

II. József nem hívott össze egyetlen egy országgyűlést sem, sőt nem is koronáztatta meg magát, így nekiment az egész hagyományos magyar királyképnek. Egy pálos szerzetes, Ányos Pál (1756–1784) *Kalapos király* című költeményében így ír az uralkodóról:

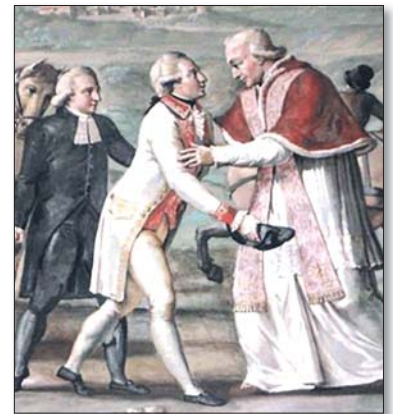
Iszonyu hatalom! – még ez nem volt nálunk,
Hogy korona nélkül lett volna királyunk.
Mátyás, hogy nem talált koronát magának,
Tüzzel, vassal rohant Fridrik kastáljának,
Nem szánt feláldozni több száz magyarokat,
Csakhogy koronázva ülje trónussokat.

Amennyiben ez nem lett volna elég, II. József lényegében felszámolta a magyar megyerendszert, szembement a teljes magyar jogrenddel, és ezzel a kiváltságosok alapvető érdekeit is semmibe vette. Egyik legismertebb rendelete a tanítással, vagy betegápolással nem foglalkozó szerzetesrendek feloszlatása, az ún. II. József-féle abolitio. Hogyan fordulhatott elő, hogy egy katolikus uralkodó ilyen megütköztető rendeletet adott ki? A válasz a neveltetésében rejlik.

Mária Terézia igen nagy gonddal neveltette fiát. Fő nevelője gróf Batthyány Károly (1698–1772) császári tábornagy volt, aki főként a hadviselésbe vezette be az ifjú herceget. A többi tantárgy oktatását is kiváló nevelőkre bízta, köztük egy tudós piarista szerzetesre, Bajtay Antalra (1717–1775), aki később erdélyi püspök lett. Legnagyobb hatást azonban mégsem papi és világi tanárai, hanem a Habsburgok kérlelhetetlen ellenfele, II. Frigyes (1712–1786) gyakorolt Józsefre. Felismerte, hogy nagy politikai sikereinek az oka nem egyszerűen Frigyes személyisége, hanem az a tény, hogy a porosz hatalom egészen a király rendelkezésére áll, összehasonlítva a Habsburgok monarchiájával, ahol a rendek, tartományok és a vallási felekezetek kiváltságai korlátozzák az uralkodó hatalmát.

Annak érdekében, hogy minden alattvalója kizárólag tőle függjön – kiváltképp a szerzetesek – megparancsolja: a rendi előjárók hatalma pusztán lelki és fegyelmi ügyekre szorítkozzék. Megtiltja a szerzeteseknek a római utazásokat, s elrendeli, hogy a zsolozsmás- és misekönyveket belföldön nyomtassák. Az itthoni szerzetesek igazgatását jórészt a püspöki karra, illetve a primásra bízta. Ha mindez nem lett volna még elég, akkor gondoljunk arra, hogy a püspököknek új esküformulát írt elő, amely megakadályozza, hogy bármely alattvalója mástól is függjön, mint tőle. Ehhez szorosan kapcsolódik a Magyarországra és Erdélyre vonatkozó *türelmi rendelet*, melyben a felvilágosult abszolutizmus elvei szerint rendezte a királyság vallásügyét. A rendelet szabadabb vallásgyakorlást biztosított a protestáns és görögkeleti alattvalóknak, valamint engedélyezte számukra a hivatalviselést is. Ezt az intézkedést József halálos ágyán sem volt hajlandó visszavonni.

Mindezek hatására került sor az ún. fordított Canossa-járáásra: VI. Piusz pápa a császárt az egyházát érintő rendeletek visszavonására szerette volna bírni, ezért

1782. március 22-e és április 24-e között Bécsben személyesen próbálta rábírni az uralkodót rendeletei visszavonására – eredménytelenül. Az utókor emlékezetében ezen intézkedései nyomán a katolicizmus elleniségéként élhet, mi viszont elfogultság nélkül kijelenthetjük, hogy az 1781-ben meghozott, majd óvatosan továbbfejlesztett rendeletek valóban a modernizációt és a közjót szolgálták.

Balla János Sch. P.